

АБУ НАСР ФОРОБИЙ ТАЪЛИМОТИ АСОСИДА БАРКАМОЛ ШАХСНИ ШАКЛЛАНТИРИЛИШ МАСАЛАЛАРИ

Миршод Нўмонович Ҳасанов

Тошкент давлат транспорт университетининг “Ижтимоий фанлар” кафедраси
мустақил тадқиқотчиси
mirshodhasanov02@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада Абу Наср Форобийнинг илмий меросида баркамол шахсни шакллантиришнинг асосий омилларидан бири сифатида қаралганлиги. Абу Наср Форобийнинг илмий-фалсафий ва маънавий-ахлоқий қарашлари масаласи бугунги кун нуқтаи назаридан муҳокама қилинади. Ва шунингдек, илмий уларни ўрганиш, таҳлил қилиш ва ҳаётга татбиқ этишнинг Ўзбекистон Республикасида баркамол шахсни асосий мақсади сифатидаги муҳимлигини асослаб беради ҳамда уларни ҳар томонлама тарбиялаш жараёнини таъминлайди. Шунингдек, алломанинг асарларида баркамол шахсни шаклланишида таълим ва тарбия бериш зарурати каби масалалар таҳлил этилган.

Калит сўзлар: Баркамол шахс, таълим-тарбия, адолат ва маърифат, ёш авлодни сиёсий, ахлоқий тарбиясида, инсон қадрлари, инсон ҳуқуқлари, поэтика, мантик, дунёқараш.

КИРИШ

Бугунги кунда Ўзбекистонда инсон қадрини юксалтириш, баркамол шахсни шакллантириш масалалари долзарб вазифага айланмоқда. Зеро, кейинги йилларида аждодларимизнинг бой маънавий-фалсафий меросини ўрганишга эътибор янада ортиб бораётгани ортидан инсон қадрини ошириш йўлидаги ҳаракатларимизни марказий ўринга чиқишига олиб келмоқда. Бу албатта мамлакатимизда илм-фанга эътибор берилаётгани ва унда инсон муаммосини, жумладан, инсон антропологияси фанининг ривожланиш босқичида эканлигидан далолат беради.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги «2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида»ги

Фармонининг “Маънавий тараққиётни таъминлаш ва соҳани янги босқичга олиб чиқиш” деб номланган бешинчи устувор вазифасидаги 73-мақсад айнан, “Буюк аждодларимизнинг бой илмий меросини чуқур ўрганиш ва кенг тарғиб этиш” деб номлангани сўзимиз исботи ҳисобланади. Мазкур вазифалар аждодларимизнинг бой маънавий меросини илмий жиҳатдан чуқур тадқиқ қилиш ҳамда ўсиб келаётган ёшларга кенг тарғиб қилишни назарда тутади.

Илм-фаннинг жадал ва изчиллик ривож топаётган даврда тарихимизни холисона ўрганиш ва ҳаққоний баҳолаб, маънавий меросимизни бойитиш ва ривожлантириш халқчиллик, миллатпарвар бурчлаимиздан биридир. Бу масалада файласуф аллома Абу Наср Форобийнинг илмий меросини ҳар томонлама баркамол шахсни шакллантириш ҳал қилувчи омилларидан бири деб сифатида этироф этишимиз мумкин. Абу Наср Форобий ўзининг «Фозил одамлар шахри» асарида айтган, фозил шаҳар ҳукмдори «шаҳар учун дастлабки имомлар томонидан жорий этилган қонунлар, қоидалар ва расм-русмларни биладиган, ёдда тутадиган ва ўз йўллари, ҳаракатларида уларга риоя этадиган» бўлмоғи лозим” деб таъкидлаган. Шунингдек аллома жамиятда ўрнатилган қоидалар ҳамда, яратилган шароитлар негизида инсонлар бахтга, тинчликка эришади ва натижада бундай давлатда бошқаруви адолатли бўлади, аксинча бўлса, бахтсизликка, уруш ва тартибсизликка йўл очилади деб таъкидлайди. Абу Наср Форобий - “Фозил шаҳар энг адолатли ва маърифатли донишманд томонидан бошқарилиб, бу аҳолининг ўзаро кўмаклашувига, бир-бирига ёрдам беришга асосланади” деб ҳисоблаган.

Ҳозирги вақтда инсон ўзининг оқилона ҳаракатлари билан энг катта моддий ва маънавий бойликларни яратиш, уларни даврнинг оғир синовларидан ўтказмоқда. Шу билан бирга, Форобийнинг ёш авлодни сиёсий, ахлоқий тарбиясида ақл моҳиятини очиб берувчи асарлари ҳам долзарб аҳамият касб этади. Бинобарин, Форобий асарларида илгари сурилган назария ва рационалистик ғоялар долзарб, ҳамда маънавий билан ҳамоҳангдир. Лекин жамиятимизни маънавий янгилаш, Ўзбекистон Республикасида таълим ва тарбия соҳасидаги янгиликларни амалиётга жорий этиш масалаларида айрим камчиликларга йўл қўйилгани айтиш ҳақиқат. Назарий жиҳатдан қараганда, мустақиллик йилларида республикамизда кенг кўламли ислохотлар амалга оширилди, жамият ҳаётида инсон омилининг аҳамиятини янада кучайтиришнинг кучли механизмлари ишлаб чиқилди. Бу жараёни такомиллаштириш доирасида буюк аждодларимиз илмий меросидан оқилона фойдаланиш йўллари ҳаётга тадбиқ этиш бўйича бир қатор дастурий режалар қабул қилинди.

Айнан мана ғоя ва ҳаракатлар доирасида Форобий меросини чуқур ўрганиш, ундан демократик ислоҳотларда фойдаланиш, бугунги кунда муҳим аҳамиятига эга. Бу эса, ўз навбатида, нафақат Форобийнинг бой меросини, балки бошқа Шарқ мутафаккирларининг маънавий-маданий меросини ҳам чуқурроқ ўрганишни тақозо этади. Бу суверен давлатимизда барпо этилган фуқаролик жамияти доирасида ҳал этилаётган, инсон ва унинг манфаатларини юксак даражага кўтарадиган илмий-амалий ва ижтимоий-фалсафий муаммоларни ҳаётга татбиқ этиш борасидаги қадамлар билан бевосита боғлиқдир. Буюк мутафаккир ва файласуф Абу Наср Форобий сиймоси, унинг онги ва ақл-заковати ҳамда ижод санъатига қарашлари, ақл ва билим тушунчалари баркамол шахсни шакллантирилиш масалаларининг тарихий асоси сифатида катта ўринга эга.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Абу Наср Форобийнинг маънавий маданият ва шахс баркамоллигини шакллантиришга қаратилган ахлоқий қарашлари бугунги кунда ҳам ўз аҳамиятини йўқотмаган. Айниқса, алломанинг, инсон ўзининг фаол ақл-идроқи, қобилияти, истеъдоди, тафаккури ёрдами билан табиатни, борлиқни, материяни, ижтимоий ҳодиса ва жараёнлар моҳияти ҳамда мазмунини билиш ҳақидаги қарашлари ёш авлодни баркамол инсон қилиб тарбиялашда муҳим аҳамият касб этади. Инсондаги бундай фазилатлар унинг улуғ бахтга эришишида устувор ўринни эгаллайди. Мутафаккир ўз қарашларида ички руҳий, маънавий кучлар инсонга табиатни объектив баҳолашга имкон беришини исботлашга ҳаракат қилиб, инсоннинг руҳий, маънавий кучлари танасининг жисмоний ҳолатига таъсир эта олишини қуйидагича тушунтиради: “Руҳан касал одамлар ҳам ёмон истаклари ва одатлари туфайли бузилган тасаввурларига қараб, ёмон (ахлоқсиз) феъл-ҳаракатлардан ҳузурланадилар ва гўзал қилиқларни, ишларни ёқтирмайдилар ёки умуман гўзалликни тасаввур қилмайдилар”. Демак, маънавий, руҳий эҳтиёжлар, имкониятлар, энг муҳими, тана етуқлиги ҳар томонлама комил ва етук инсоннинг асосий жиҳатларини акс эттиради.

Форобий фуқаролик жамияти, инсон қадри ва унинг ҳуқуқлари масаласини асосий ўринга қўйгани бежиз эмас. У ўз асарларида бу борада қимматли ғояларни илгари сурган, инсон ҳуқуқлари ва уларни ҳимоя қилиш тўғрисида ўз фикрларини ёзиб қолдиргани бугунги кунда баркамол шахс киёфасини тасвирлаб беради.

Абу Насрнинг фуқаролик жамияти ҳақидаги ғояларида комил инсон таълимоти алоҳида ўрин тутади. С.Г. Сотибекова шундай таъкидлайди: “Давлатнинг ҳар бир аъзоси ўзининг шахсий мойиллиги ва имкониятларига мос жойни эгаллаганида давлат энг яхши тарзда ташкил этилади, деб ҳисоблаган Форобий, ҳар қандай шахс доимо такомиллашиб борса, умумий мақсадга эришишга ҳисса қўшади, деб ҳисоблаган”. Форобий учун жамиятнинг ҳар бир аъзоси ва унинг ҳаёти ижтимоий қадриятдир. Бахтга эришиш - жамиятнинг ажралмас қисми сифатида инсон мавжудлигининг мақсади бўлиб, у "бахтга эришиш учун нима қилиш кераклигини" билиш зарурлигини аниқлатади. Бахт назарий билим ва фазилатларни билишга асосланган амалий ҳаракатларни назарда тутади. “Мана шундай мақсад – илмни ўрганиш ва сабоқ олиш орқали ўзлаштириш ва санъатни ўзлаштириш, уларни ўрганиш ва (уларга мос) ишларни кунт билан бажариш каби эзгу амаллар билан эришилади” Шундай қилиб, Форобий яратди. унинг фуқаролик жамиятини қуриш назарияси инсоннинг ақлий тарбияга интилиши (инсон ақлий ривожланган бўлсагина комилликка эриша олади). Ақл инсонга хос хусусият, балки унинг маънавий-ахлоқий тарбиясининг бошланиши ҳамдир. Абу Наср Форобийнинг фуқаролик жамиятини ривожлантиришга оид ғоялари ўзининг жозибадорлигини ва илмий аҳамиятини йўқотмаган.

Бугунги кунда баркамол авлодни шакллантиришдек стратегик вазифани амалга оширишга қатъий киришган эканмиз, ижтимоий фанлар, хусусан, “Фалсафа тарихи”, “Шарқ фалсафаси”, “Ислом фалсафаси”, “Фуқаролик жамияти”, “Диншунослик” фанлари бўйича жаҳон ва Ўзбекистондаги ижтимоий-маданий, маънавий-ахлоқий контекстдаги стратегик ўзгаришларни холисона, аниқ-равшан, яхлит ва тизимли тушунтирадиган янги авлод дастурини яратишдек катта вазифа олдимизда қилиб қўймоғимиз лозим.

ХУЛОСА

Хулоса қилиб. Абу Наср Форобий баркамол инсон ва унинг ҳуқуқлари масаласини бугунги кунда мамлакатимизда олиб борилаётган кенг кўламли маънавий-маърифий, ижтимоий-сиёсий ва иқтисодий соҳалардаги ислохотларнинг туб вазифаси ва мақсади баркамол шахсни тарбиялаш бўлиб, уни амалга оширишнинг объектив омили, шарт-шароитларига замин яратишдир. Бу замин маънавий тараққиётнинг барча жиҳатларини – илм-фан, техника, технология, маориф, маданият, маънавий мерос, миллатлараро тотувлик, иқтисодий ўсиш, янгича дунёқараш, моддий ва маънавий ҳаёт уйғунлиги ва ҳоказоларнинг кенг

йўлга қўйилишини ўз ичига олади. Баркамол шахсни тарбиялашда ахлоқий маданиятни шакллантириш таълим ва тарбиянинг ажралмас қисми бўлиши керак. Абу Наср Форобийнинг фалсафий фикрлари ёшларни баркамол инсон қилиб тарбиялаш ва ахлоқий фазилатларни шакллантиришда ҳамда бугунги кунда ёшларимиз таълим-тарбия тизимида мавжуд муаммоларни ҳал қилишда ўз аҳамиятга эга.

REFERENCES

1. Ш.Мирзиёев. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. – Тошкент: Ўзбекистон, 2017. – Б.35.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида” ги ПФ-60-сонли Фармони Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 29.01.2022 й., 06/22/60/0082-сон.
3. Абу Наср Форобий —«Фозил одамлар шахри». А. Қодирий номидаги ҳалк мероси
4. J. S. Ramatov, M. Hasanov MAFKURAVIY AXLOQ TARBIYASINING ANAMIYATI // Pedagogik fanlar bo'yicha akademik tadqiqotlar. 2022 yil. 6-son. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mafkuraviy-ta-didlarni-oldini-olishda-ahlo-iy-tarbiyaning-a-amiyati> (kirish sanasi: 04.10.2022).
5. Ж. С. Раматов, & М. Ҳасанов (2022). МИЛЛИЙ ҚАДРИЯТЛАР – ЖАМИЯТИМИЗ БАРҚАРОРЛИГИ ВА ЁШ АВЛОД ТАРБИЯСИНING МУҲИМ ОМИЛИ. Academic research in educational sciences, 3 (6), 973-979.
6. Ramatov, J.S., & Khasanov, M.N. (2022). HISTORY OF RAILWAY CONSTRUCTION IN UZBEKISTAN: YESTERDAY AND TODAY. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2 (6), 925-930.
7. Ж. С. Раматов, & М. Н. Ҳасанов (2022). АБУ НАСР ФОРОБИЙНИНГ ЖАҲОН ИЛМ-ФАН ТАРАҚҚИЁТИГА ҚЎШГАН ҲИССАСИ ВА УНИНГ БУГУНГИ КУНДАГИ АҲАМИЯТИ. Academic research in educational sciences, 3 (TSTU Conference 1), 648-653.
8. Журабоев, Носир Юсупович, & Ҳасанов, Миршод Нўъмонович (2022). ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОНДА ИЖТИМОЙ-ИҚТИСОДИЙ СОҲА РИВОЖИ: ИСЛОҲОТ ВА ИСТИҚБОЛ. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2 (6), 1274-1283.
9. У.К.Эрниёзов, М.Н. Ҳасанов, & Х.С.Машарипов. (2022). АБУ НАСР ФОРОБИЙНИНГ ИЖТИМОЙ-АХЛОҚИЙ ТАЪЛИМОТИ ВА УНИНГ АНТРОПОЛОГИК

ХУСУСИЯТЛАРИ. *JOURNAL OF NEW CENTURY INNOVATIONS*, 4(3), 130–136.

10. Ж. С. Раматов, М. Ҳасанов, & Л. А. Валиев (2022). ИНСОН ДУНЁҚАРАШИНИНГ ДИНИЙ ВА ДУНЁВИЙ ТАЛҚИНИ. *Central Asian Academic Journal of Scientific Research*, 2 (7), 78-82.

11. J. S. Ramatov, M. Hasanov AL-FAROBİY SIYOSIY DAVRDAGI SIYOSIY VA IJTIMOİY-MADANIY ANVOL // *Pedagogik fanlarda akademik tadqiqotlar*. 2022 yil. 6-son. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/al-farobiy-davridagi-siyosiy-va-izhtimoiy-madaniy-vaziyat> (kirish sanasi: 17.10.2022).

12. Ж. С. Раматов, & М. Ҳасанов (2022). МИЛЛИЙ ҚАДРИЯТЛАР – ЖАМИЯТИМИЗ БАРҚАРОРЛИГИ ВА ЁШ АВЛОД ТАРБИЯСИНИНГ МУҲИМ ОМИЛИ. *Academic research in educational sciences*, 3 (6), 973-979.

13. З. Н. Бобошев, М.Н.Ҳасанов, & Э.А.Нуруллаев. (2022). АБУ НАСР ФОРОБИЙНИНГ ПЕДАГОГИКА ФАНИНИНГ АСОСЧИСИ СИФАТИДА. *JOURNAL OF NEW CENTURY INNOVATIONS*, 4(3), 108–115. Retrieved from

14. Файзулла Абдуллаевич Кушаков (2022). ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОЙ ФИЛОСОФИИ ТЕХНИКИ. *Academic research in educational sciences*, 3 (TSTU Conference 1), 428-432.

15. Раматов, Ж. С., Баратов, Р. Ў., Кушаков, Ф. А., Валиев, Л. А., & Хасанов, М. Н. (2022). ЖАМИЯТДА СИЁСИЙ ВА ҲУҚУҚИЙ МАДАНИЯТНИ ЮКСАЛТИРИШ МАСАЛАЛАРИ. *PEDAGOGS jurnali*, 19(1), 13-18.

16. Раматов, Ж.С., Баратов, Р.Ў., Султанов, С.Ҳ., Кушаков, Файзулла Абдуллаевич., Валиев, Л.А., & Хасанов, М.Н. (2022). ҲОЗИРГИ ДАВРДА ИЖТИМОИЙ АДОЛАТ ҲАҚИДАГИ ИЛМИЙ-ФАЛСАФИЙ ҚАРАШЛАРНИНГ ЎЗИГА ХОС ТАЛҚИНИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (9), 647-656.

17. Раматов, Ж.С., Баратов, Р.Ў., Кушаков, Файзулла Абдуллаевич, Валиев, Л.А., & Хасанов, М.Н. (2022). ТРАНСПОРТ ТИЗИМИ ТАРАҚҚИЁТ БОСҚИЧЛАРИ (ЎЗБЕКИСТОН ТЕМИР ЙЎЛ ТРАНСПОРТИ МИСОЛИДА). *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (9), 606-612.